

ВИХОВАННЯ ГУМАННОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ПРОСТОРИ

Сакунова Є. Р., Дегтяренко Т. М.

ВСТУП

Люди впродовж життя використовують систему, яка формує і регулює відносини між ними. Основою таких відносин, з наукової точки зору, є гуманізм. Гуманізм – це відображення людства у всіх його багатогранних проявах людської поведінки та утвердження поваги до людей, їх цінностей, особливостей та можливостей. Бажання бачити у кожному позитивний бік, незважаючи на індивідуальні особливості є головною умовою високої моральності. У зв'язку з цим соціально-педагогічні питання гуманізації суспільства стають пріоритетним, у тому числі, і для українського суспільства.

У цьому контексті все більшої актуальності набуває проблема виховання гуманного ставлення, в першу чергу, саме до дітей з особливими освітніми потребами (*дали* – ООП). Одним із підходів до покращення якості життя дітей з ООП є впровадження концепції інклюзії. Залучення дітей з ООП до освіти є загальноосвітньою соціальною практикою, яка прийнята і практикується всіма країнами, що розвиваються, в тому числі й Україною. Основою цієї ініціативи є бажання Держави осмислити та передивитись своє ставлення до осіб з інтелектуальними порушеннями, зрівняти їх права з іншими, особливо в різних сферах життя та освіти.

Особливості, шляхи і методи формування толерантного ставлення до дітей з ООП, питання створення позитивного для них середовища, або навпаки питання дискримінації та інгуманізації в країні стають предметом розгляду для багатьох українських вчених.

1. Аналіз сутності, змісту, мети та завдань виховання гуманності до дітей з особливими освітніми потребами

Освіта в сьогоденні тлумачить термін «гуманність» як систему поглядів та переконань, яка стверджує високе значення людини, її цінності як особистості, що має право на звичайні потреби, а саме:

¹ Фроленкова Л. Формування толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. Том 1 № 13 (2017). 2017. С. 433–437.

щастя, безпека, реалізація своїх здібностей. Тому під гуманізацією освіти ми розуміємо соціально-педагогічний феномен, який відображає сучасні суспільні тенденції в побудові і функціонуванні такої системи освіти², яка б допомогла вирішити цю проблему.

Виходячи з того, що включає структура гуманності, психологи виділяють наступні її функції:

– мотиваційна – охоплює багатогранність реальності, спонукає сприймати індивідуальність інших, розширює інтерес до позицій інших людей, контактів, діалогу, а конструктивна взаємодія з іншими включає прагнення до спілкування;

– інформаційна – отримання повної інформації про думки, позиції та ставлення інших людей до ситуації з різних точок зору;

– регулювання – вплив на встановлення та підтримку стосунків з іншими, що може їх поглибити та стабілізувати.

Загалом, гуманність поділяють на три рівні:

На першому рівні гуманність проявляється як терпимість. Особистість пригнічує негативні реакції на морально значимі елементи і відкидає насильство. Гуманність є проявом розуміння, яка не породжується погрозами, наслідуванням чи зовнішнім тиском. При цьому гуманність слід відрізнятися від повільної реакції, нерішучості, байдужості та релігійності.

На другому рівні – готовність до взаєморозуміння і розуміння інших на основі загальнолюдських цінностей, а також визнання за кожним права на власну думку.

На третьому рівні – розширення рівня критичного діалогу та досвіду самого себе шляхом критичного осмислення різних позицій³.

Виховання гуманного ставлення на сьогодні в більшій мірі формується на стереотипних поглядах, які прийшли до нас з минулого, де не потрібно було стільки знань, досвіду, що потребує сьогодення. Ця проблема комплексна і стосується виховання гуманності не тільки у дітей дошкільного та шкільного віку, а і їх батьків, які в свій час не були просвітлені своїми батьками, вихователями, вчителями і педагогами, а ті не були просвітлені своїми. Тут і виникає замкнуте коло, яке не змінювалося із покоління в покоління.

² Карпенко С., Кобилянська Н., Краєвська К. Формування толерантності до осіб з особливими освітніми потребами як умова соціалізації. *Психологічний супровід учасників освітнього процесу в умовах інклюзивної освіти* : конференція. Житомир, 2018. URL: <http://dpsz2018.blogspot.com/2018/12/blog-post22.html> (дата звернення: 14.11.2022).

³ Сайко Х., Островська К. Толерантність до дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивній школі. 2012. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/tolerantnist.pdf> (дата звернення 09.09.2022).

Особливо актуальною ця проблема стає під час виховання у дітей раннього дошкільного віку найвищих цінностей, що спонукає до пошуку нових, сучасних вимог щодо сутності, змісту, мети та завдань гуманізації суспільства. Необхідність толерантного виховання дітей дошкільного та шкільного віку в умовах інклюзивної освіти пояснюється потребою реалізації та втілення ціннісного гуманістичного підходу до таких дітей та поваги до їхньої гідності як умови розвитку їх особистості⁴. Повага і толерантність до дітей – загальне позитивне внутрішнє ставлення педагога до сприйняття дитини, її потреб, інтересів та постійне сприяння розвитку як особистості.

Діти з особливими освітніми потребами, різняться не тільки між собою, але й між усіх інших, тому дуже важливо звернути увагу на дотримання рівних можливостей усіх дітей цієї групи. На сьогодні наша держава переходить на новий рівень освіти, де все більшої уваги надається забезпеченню рівного доступу до освіти дітей з ООП, створюються більш комфортні умови для їх навчання (безбар'єрне середовище, універсальний дизайн та ін.), при цьому слід звертати увагу не тільки на фізичні потреби, а й на моральні та психічні. Дуже важливо, щоб дитина почувала себе комфортно, була частиною колективу і загалом всього освітнього процесу⁵.

Виховання гуманності у дітей дошкільного віку базується на таких речах, як: добро-зло, світло-темрява. Головне при цьому – створення доброзичливих відносин між різними категоріями дітей. Але, на відміну від нормотипових дітей, пристосування дітей з ООП до умов оточуючого середовища є більш важким процесом, оскільки дуже часто вони отримують негативне ставлення до себе з боку суспільства, від однолітків – неприйняття і небажання грати, спілкуватися. Це призводить до того, що у дітей виникає «комплекс меншовартості», вони починають уникати однолітків, ізолюються у кутках із іграшками, залишаються на самоті. Тому, дуже важливо при організації занять або ігор, особливо у садочку, звертати увагу на індивідуальні особливості дитини. Категорично недопустимим є зверхнє ставлення до дітей з особливими освітніми потребами не тільки у присутності однолітків, а й взагалі в загальному освітньому просторі. Створення доброзичливої, доброї,

⁴ Дегтяренко Т.М. Гуманістичний характер підготовки дітей з порушеннями зору до навчання в початковій школі. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі* : наук.-метод. зб. / За ред. В.І. Бондаря, В.В. Засенка. Вип. 6. Київ, 2005.

⁵ Чорна В.Р. Виховання етичного ставлення в учнів інклюзивного класу : дипл. робота. Чернівці, 2021. С. 8–9 URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/educ_2022_216.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 17.11.2022)

комфортної атмосфери під час виховного процесу призводить до порозуміння між однолітками та включенням всіх дітей до колективу який стає одним цілим.

Це також допомагає об'єднати вчителів, що не допускають любих форм агресії в освітній установі. Професіоналізм їх спілкування повинен проявлятися у готовності та вмінні використовувати свої знання для реалізації наступних освітніх завдань: формування кодексу поведінки; готовності до роботи з дітьми, батьками та колегами; реалізації емоційної складової контактів, що проявляються у чуйності, емпатії, високому рівні емоційної стійкості; вмінню бути толерантними у різних конфліктних ситуаціях⁶.

На підтвердження наведеного вище, ми здійснили огляд кількох праць українських вчених в яких йде мова щодо шляхів гуманізації інклюзивної освіти у загальному шкільному просторі.

В Україні інклюзією займалися такі науковці, як Ю. Тараненко, В. Бондар, А. Колупаєва, Ю. Найда та ін. Всі вони визначали шляхи, якими можна досягти гуманізації інклюзивної освіти. Завданнями виховання гуманності вони вважали наступні: розвиток вольової сфери; виховання позитивного ставлення до людей; розвиток емпатії; розвиток навичок саморегуляції.

У своїх працях вони описували багато способів і методів, які доцільно було б використовувати в сьогоденні.

По-перше, вчені зазначали, що однією з головних речей є щире визнання можливості навчання кожної дитини, незалежно від віку та діагнозу, а також створення в інклюзивному просторі всіх належних умов. По-друге наполягали на необхідності впровадження інноваційних технологій, універсального дизайну, безбар'єрного середовища та ін. задля забезпечення навчального середовища для дітей з обмеженими можливостями. По-третє підтверджували необхідність обов'язкового забезпечення кожного учня освітнім розвивальним середовищем та групою медико-соціального та психолого-педагогічного супроводу, яке є невід'ємною частиною інклюзивного навчання. Далі вчені наголошували на важливості доступності, а точніше: доступу до соціально-навчального середовища, шкільних приміщень, дидактичного забезпечення в умовах особливостей кожного учня, а також реабілітаційних засобів навчання.

Якщо говорити про навчальне середовище, то українські науковці вважають, що дитина має бути забезпечена індивідуальними програмами розвитку, в основі яких повинен лежати орієнтовний та

⁶ Базові цінності та переваги інклюзивної освіти. *Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів : навч-метод. посіб.* / За заг. ред. М. А. Порошенко та ін. URL: <https://osnova.com.ua/bazovi-tsinnosti-ta-perevagi-inklyuzivnoi-osviti/> (дата звернення: 17.11.2022).

індивідуальний підхід, що сприяє розвитку тих навичок, які зберігаються протягом усього життя і дозволяють бути повноцінним, невід'ємним членом суспільства. Дуже важливим є визначення критеріїв навчальних досягнень учнів в межах останньої інклюзії.

Крім того, науковці наголошували на тому, що звичайна школа звикла оцінювати всіх дітей за одним критерієм, в той час, коли кожна дитина має свою унікальність. Наприклад, якщо одній дитині важко дати письмову відповідь, то у іншої не виникає жодних труднощів вирішення цього завдання. В той же час ця ж дитина могла б дати гарну усну відповідь на питання, або навпаки. Якщо це не враховувати під час оцінювання, дуже часто це призводить до розвитку у дітей, наприклад, комплексу меншовартості⁷, тобто буде формуватися непристосована структура особистості, що страждає від відчуття переваги оточення над нею. Комплекс виникає внаслідок помилок чи невдач і суттєво впливає на поведінку людини⁸.

Останньою, але невід'ємною частиною є формування у дітей гуманної особистості. Науковці вважали присутність у такої дитини: щирості, людяності, доброзичливості, милосердя, розвиненого почуття власної гідності і поваги до інших людей. Таким чином, впровадження інклюзії є багатогранною, багаторівневою системою, яка охоплює різні сфери не тільки освіти, а й життя суспільства в цілому⁹.

Аналіз психолого-педагогічних наукових джерел з проблеми формування гуманності дозволяє зробити висновки, що гуманність визначається сформованими в особистості установками, звичками та світоглядом, оскільки гуманність є складним інтегративним особистісно-моральним новоутворенням, яке підлягає цілеспрямованому вихованню у навчально-виховному процесі та самоосвіті, а також є невід'ємною частиною кожної свідомої людини.

⁷ Бахмет М.Ю., Жалдакова Ю.В. Роль гуманізації в інклюзивній освіті. *Система надання освіти дітям з особливими освітніми потребами в умовах сучасного закладу* : зб. за матер. VIII Всеукр. наук.-практич. конф. з міжнар. участю (09 грудня 2020 року, м. Лисичанськ). Лисичанськ, 2020. С. 11–13. URL: <http://dSPACE.luguniv.edu.ua/jspui/handle/123456789/6924> (дата звернення: 12.11.2022).

⁸ Вікіпедія. Комплекс меншовартості. 2022. 1-2 с. URL: uk.m.wikipedia.org (дата звернення 09.09.2022).

⁹ Бахмет М.Ю., Жалдакова Ю.В. Роль гуманізації в інклюзивній освіті. *Система надання освіти дітям з особливими освітніми потребами в умовах сучасного закладу* : зб. за матер. VIII Всеукр. наук.-практич. конф. з міжнар. участю (09 грудня 2020 року, м. Лисичанськ). Лисичанськ, 2020. С. 11–13. URL: <http://dSPACE.luguniv.edu.ua/jspui/handle/123456789/6924> (дата звернення: 12.11.2022).

Спираючись на проаналізовану літературу, ми можемо дійти до висновку, що виховання гуманності є складним і досить довгим шляхом, через який має пройти кожна людина, і щоб упроваджувати інклюзивну освіту в сучасній Україні, необхідно вирішити ряд складних завдань різного масштабу, серед яких: економічні, матеріальні, фізичні, духовні, та гуманістичні. Адже інклюзивна освіта веде за собою зміну не тільки старої шкільної системи, а й значно глибші процеси, пов'язані з культурою та гуманністю суспільства, та навіть якщо уникнути названих вище бар'єрів, залишиться ряд проблем, пов'язаних з інклюзією.

Діти з обмеженими можливостями в освіті – це одна з головних проблем соціуму, так як вона є найголовнішим фактором створення інклюзії, справжнього інклюзивного суспільства, де кожна дитина може відчути свою унікальність, потрібність, рівність. Суспільство, яке ми маємо зараз, має дати шанс всім дітям, незалежно від їх потреб і особливостей у розвитку, повноцінно реалізувати їх потреби, потенціал і бажання, щоб вони могли отримати можливість бути корисними суспільству, і в кінці кінців стати його повноцінним членом.

Інклюзивна освіта заснована на методології, яка в свою чергу, орієнтована на розвиток визнання індивідуальності кожної людини, визнання її неповторності та прав реалізації різноманітних потреб організації спільного проживання з нормотиповими людьми. Керівними принципами інклюзивного освітнього середовища є: готовність адаптуватися до індивідуальних потреб різних категорій дітей на основі структурних, функціональних, матеріальних та технічних змін, модернізації виховної системи загальноосвітніх установ. При цьому основними цінностями інклюзивної освіти повинні бути наступні:

1. Усі діти особистості.
2. Усі діти можуть навчатися.
3. Кожна дитина має унікальні здібності, особливості та інтереси.
4. Будь-яку форму дискримінації заборонено.
5. Кожен має право брати участь у житті суспільства.
6. Будьте толерантними один до одного і приймайте людей з індивідуальними відмінностями.
7. Виховання толерантності¹⁰.

Інклюзія означає, що всі учні беруть активну участь у всіх аспектах навчання та життя школи, незалежно від наявності певних індивідуальних особливостей та відмінностей. Вона включає ліквідацію

¹⁰ Базові цінності та переваги інклюзивної освіти. *Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів : навч-метод. посіб. / За заг. ред. М. А. Порошенко та ін. URL: <https://osnova.com.ua/bazovi-tsinnosti-ta-perhevagi-inklyuzivnoi-osviti/> (дата звернення: 17.11.2022).*

всіх форм сегрегації у школах і відповідає традиційно визначеним моделям, де навчаються усі учні.

Інклюзивна освіта несе в собі одну з головних ідей – усі діти є цінними та активними членами суспільства. Тому розвиток і формування дитячої толерантності в рамках інклюзивного навчання є необхідною умовою інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітні навчальні заклади і заслуговує над особливу увагу не тільки науковців, а й особливо їх педагогів, практичних психологів та соціальних працівників.

У контексті європейських цінностей інклюзивна освіта вимагає свідомості суспільства і, насамперед, свідомості однолітків, батьків, вихователів і вчителів, та постійного дотримання принципів толерантності, поваги до індивідуальних особливостей дитини, справедливості та недопущення дискримінації. Вивчення практики довело, що незважаючи на впровадження у навчальний процес сучасної школи ідеї інклюзії, система роботи вчителя – не є гуманною, толерантною та інклюзивною¹¹. І тому доречим буде розглянути питання дискримінації і її вплив на гуманізацію суспільства.

2. Шляхи гуманізації суспільного простору для дітей з особливими освітніми потребами в Україні

Всі ми пам'ятаємо зі шкільних років, що є відмінники і ті, хто навчається погано. Частіше за все, якщо судити з власного досвіду, ми маємо картину поділеного на групи класу: відмінники, двієчники, образники і т.ін. Вчителі, які мають консервативне, старе виховання, мали змогу оголошувати оцінки на весь клас, при цьому коментуючи, якщо оцінка була низька, або вихваляли дитину, чия оцінка була завелика. Така практика породжувала такі речі, як: приниження, формувала комплекс меншовартості, обумовлювала зниження самооцінки. Адже всі добре розуміють, що чути від учителя коментарі щодо твоєї успішності у присутності усього класу, є неприємною річчю навіть для нормотипової дитини, не кажучи вже про тих дітей, які мають особливі потреби.

Концепція інклюзивної освіти в державі відбиває лише одну з основних Європейських ініціатив. Це питання демократії та гуманізму в освіті. Але перспектива включення до процесу гуманізації освіти та реалізації цієї ідеї в нашій країні викликає безліч питань, пов'язаних саме з питаннями дискримінації.

¹¹ Стейсі С. Сутність та зміст поняття «гуманність» та «гуманні відносини»: курс. робота, 2018. URL: <https://ru.essays.club71500.html> (дата звернення: 15.11.2022).

Говорячи про дискримінацію дітей в школі, дуже важливо, щоб при інтеграції дитини в освітній процес, категорично виключено було термінологію, по типу: «здорова», «аномальна», «інвалід» та ін. Коли ми говоримо і намагаємось вирішити проблеми людей з особливими освітніми потребами, такі терміни є просто недоречними і непрофесійними. «Аномальна» в сьогоденні має такі синоніми, як «хворобливий», «нездоровий», «ненормальний», «потворний» та інше, які є абсолютно жакливими і принижуючими¹². Вони мають бути забороненими для вживання під час роботи з цією категорією дітей.

Сьогодні у науковій спільноті існують дві взаємопов'язані концепції – інтеграція та інклюзія. Насправді перша концепція може замінити другу концепцію. У документі «Міжнародна консультація з питань ранньої освіти для дітей з особливими потребами» йдеться про те, що «Інклюзія – це ініціатива, спрямована на введення дітей у звичайний освітній простір, політику та процеси, що дозволяють їм брати участь у всіх освітніх програмах»¹³.

Проте, найгірше, на інтеграцію та розвиток інклюзивної освіти впливає психологічна неготовність суспільства до сприйняття людей з психофізичними порушеннями. Негативність включає особливе соціальне ставлення до дітей з порушеннями розвитку: страх, нетерпимість. У багатьох випадках в класі батьки здорових однолітків виступають проти дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.

Інклюзія – це недискримінація. Дискримінація – коли навмисно чи ненавмисно створюються перешкоди в реалізації прав чи потреб людини.

На нашу думку, кожен у своєму житті міг бути учасником дискримінації, навіть цього не усвідомлюючи, ось чому важливо із самого дитинства бути обізнаним, толерантним, щоб у подальшому не виникало випадків, що ми самі того не знаючи, були тим, хто дискримінує, що абсолютно є недоречним у сучасному світі. Адже інклюзія постійно говорить, навіть кричить, що всі діти мають навчатися, а також треба поважати всі відмінності у дітях/людях: вік, стать, стан здоров'я, етнічну належність, мову і т. д.

¹² Леонтєва Т.В. Гуманістичний підхід до організації інклюзивного навчання дітей. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі*. Вип. 58–59 (111–112). Хортиця, 2018. С. 132–140. URL: <http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2018/58-59/19.pdf> (дата звернення: 12.11.2022).

¹³ Ходанич Л.П. Інклюзивна освіта у світлі проблем гуманізму. 2022. URL: <https://zaknppo.org.ua/kabineti/oblasnij-resursnij-centr-z-pidtrimki-inkluzivnoi-osviti/metodichni-materiali/1181-inkluzivna-osvita-u-svitli-problem-gumanizmu43> (дата звернення: 10.11.2022).

Існує декілька видів дискримінації:

1. Пряма дискримінація.

Пряма дискримінація проявляється в ситуації, коли з людиною поводяться гірше, ніж з іншою особою, через певні її ознаки, відкрито й без застережень.

Наприклад, чи часто ви бачите доступ до будівель для людей у візочку? Або ж туалети, спеціально оснащені, ліфти? Виникає багато запитань, на які, частіше за все, ми даємо відповідь «ні», «немає», «не бачили».

2. Непряма дискримінація.

Коли при однаковій ситуації чи правилах для всіх, людина чи група осіб опиняється в гіршому становищі, ніж інші, через свої ознаки.

Важливою умовою успішного навчання є базовий розвиток дітей з особливими потребами в громаді. Досі в нашій країні не піднімалась проблема толерантності серед школярів. Дітей поділяють на «хворих» і «здорових», всупереч усім уявленням про людину¹⁴.

В Україні документально не фіксуються випадки дискримінації, тому суспільство часто не визнає такої проблеми або зменшує її масштаби. Всі дані про кількість людей, які постраждали від дискримінації – це інформація, яку збирають волонтери та громадські організації. Але і вони не можуть побачити повну картину, адже люди, які зіштовхнулися з цією проблемою, зазвичай намагаються це приховати, бо способів уникнути дискримінації в Україні просто немає.

Навчання дитини з ООП ускладнюється також такими речами, як, наприклад, недостатність літератури для навчання та самопідготовки в позаурочний час. Тоді вже дитину підтримують батьки, які беруть на себе відповідальність за ці матеріали, прилади для навчання і т. ін.

На сьогодні ми вже бачимо, що висвітлення теми дискримінації зустрічається все частіше це дає позитивні результати, люди намагаються достукатися до суспільства. Зокрема в лікарнях можна побачити оздоблення (плити), які зроблені спеціально для осіб з порушенням зору, задля орієнтації їх в просторі. Також, більшість лікарень мають поручні в туалетах, спеціальні ліфти, якісні пандуси, таблички шрифтом Брайля на кабінетах з іменами лікарів.

Суспільство прогресує і це не може не радувати, адже з цим прогресом і пов'язане питання толерантності, тобто, коли люди знаходиться в суспільстві, де особи з ООП є такими ж його

¹⁴ Фроленкова Л. Формування толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. Т. 1 № 13 (2017). 2017. С. 433–437.

рівноправними членами і немає підстав для дискримінації. Якщо батьки виховують дитину з повагою до інших, не дивлячись на: расу, вік, стать, національність, то малеча вже буде рости свідомою людиною, яка розуміє, що люди не обирають, ким їм народитися.

Зараз Україна тримає курс на Європейську систему освіти, що вимагає від освітньої системи більш поглибленого вирішення питань, наприклад, таких як зосередження зусиль спільноти на гуманістичному підході до навчання і виховання дітей та учнівської молоді. На даний момент, ми маємо реформу системи освіти, під назвою Нова українська школа (*далі* – НУШ), яка вимагає організувати навчальне середовище так, щоб кожна дитина могла реалізувати свою творчу особистість, своє справжнє «Я». Для цього впроваджуються нові програми, технології, предметне оточення та засоби навчання, які для шкіл Європи є невід’ємною частиною освітнього процесу.

Нова українська школа вимагає змінити організацію навчального простору як в класі, так і в інших приміщеннях, коридорах, що має включати в себе новітній дизайн, використання ІТ-технологій, нове навчальне обладнання та мультимедійні засоби, оновлення наочного матеріалу, все це спрямоване на гармонійний і мотиваційний розвиток особистості. Також важливим є створення позитивного клімату у шкільному середовищі відповідно до різних освітніх потреб кожної дитини. Для цього необхідно дотримуватися трьох головних правил інклюзивної освіти:

1. Припинення будь-якої дискримінації дитини.
2. Гуманність.
3. Пошук можливостей для надання освіти дитині з особливими освітніми потребами¹⁵.

Питання гуманності часто виникає в таких речах, як групова та команда діяльність, де кожний має ставитись поважно до свого однокласника, бути на одному рівні при виконанні різних багаторівневих завдань, надавати допомогу один одному, бути колективом. В цьому колективі може бути і дитина з ООП.

Сучасні вчителі, які здійснюють інклюзивне навчання, також мають цінувати особливості кожного учня, мати поняття про інклюзивну освіту, розуміти, що бути іншим – це нормально, а також бути достатньо обізнаним у методології викладання. Такою ж невід’ємною

¹⁵ Базові цінності та переваги інклюзивної освіти. *Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів : навч-метод. посіб.* / За заг. ред. М. А. Порошенко та ін. URL: <https://osnova.com.ua/bazovi-tsinnosti-ta-perhevagi-inklyuzivnoi-osviti/> (дата звернення: 17.11.2022).

частиною є сприяння навчальному, практичному, соціальному та емоційному навчанню всіх дітей¹⁶.

Як було зазначено вище однією з гуманістичних стратегій на сьогодні є інклюзивна освіта. Вона заснована на тому принципі, що школи мають бути відкриті всім дітям, незалежно від своїх фізичних, інтелектуальних та інших характеристик. Тому школам необхідно знайти способи забезпечити успішну освіту всіх дітей, у тому числі дітей із фізичними чи розумовими особливостями¹⁷.

Питання інклюзії в Україні з'явилося не так давно, адже ще у 2016 році доступ до цієї освіти мали тільки 13% українських дітей з особливими освітніми потребами, хоча ще в жовтні 2010 року Україною прийнято «Концепцію розвитку інклюзивної освіти». Понад 56 тис. дітей не мали змогу відвідувати заклади освіти, спілкуватись з однолітками та бути повноцінними членами соціуму. Як пояснювали експерти, це було пов'язано з тим, що українське суспільство не мало потреби в інклюзивному навчанні осіб з ООП, що включало в себе як школи, так і садочки. Втім, з ініціативи та спільними зусиллями небайдужих людей і волонтерів був ухвалений депутатами Верховної Ради та підписаний Президентом України Закон про інклюзивну освіту, після чого в Україні з'явився термін «особи з особливими освітніми потребами»¹⁸ та впроваджено у життя основні його положення.

Важливою і неодмінною умовою успішної соціалізації та забезпечення повноцінної участі у суспільному житті дітей, які потребують корекції психофізичного розвитку, є їхнє виховання. Незважаючи на те, що на початку життя діти включаються лише до спільної діяльності (прогулянки, свята, екскурсії), а не до освітнього процесу, отже першим етапом інклюзивної освіти є дошкільна освіта. Як відомо, виховний процес у дитячому садку включає турботу та увагу до дітей, у тому числі дітей з ООП, а також процес виховання та навчання дітей, розвиток особистісних якостей та здібностей дошкільнят, корекцію відхилень у розвитку.

¹⁶ Кушнір Ю.В., Оверчук В.А. Особливості формування толерантного інклюзивного простору у навчальному закладі. *Наукові праці Вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет»*. Сер.: Педагогіка, психологія і соціологія. 2018. № 2. С. 63–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npdntu_pps_2018_2_10. (дата звернення 07.10.2022).

¹⁷ Федан Я. Інклюзивна освіта як чинник гуманізму в суспільстві. *Інвестиції: практика та досвід. Механізми державного управління*. № 3. 2011. С. 114–115.

¹⁸ Освіта без дискримінації. В Україні більше інклюзивних шкіл. ЦГМТК, 2017. Центр громадського моніторингу та контролю. URL: <https://naglyad.org/uk/2017/11/27/osvita-bez-diskriminatsiyi-v-ukrayini-bilshaye-inklyuzivnih-shkil/> (дата звернення: 11.11.2022).

Включення вихованців у навчальне середовище сприяє формуванню покоління з справді гуманним ставленням до оточуючих, у тому числі і з психофізичними відхиленнями. Місія вчителя, вихователя полягає у тому, щоб створити умови для розвитку кожного учня з урахуванням індивідуальних пізнавальних здібностей. Тому чим раніше починається робота з дітьми, які потребують корекції психофізичного розвитку, тим вищі їхні шанси на соціальну адаптацію та соціалізацію.

Невід'ємним кроком на шляху до розвитку інклюзії стало те, що у 2018 році (на заміну такої структури як психолого-медико-педагогічна консультація) прийшла широка та сучасна мережа комплексних інклюзивно-ресурсних центрів (*дали* – ІРЦ). Це дало змогу забезпечити дітям з особливими потребами в освіті отримання необхідної підтримки віком від 2 до 18 років за місцем проживання¹⁹.

Кожен заклад освіти, ІРЦ, при дотриманні певних умов до організації освітнього середовища, може здійснювати надання освітніх та корекційно-розвиткових послуг дітям з ООП за місцем їх проживання.

На 2022 рік було заплановано подальший розвиток української освіти з включенням інклюзивних практик навчання в загальноосвітніх закладах освіти²⁰. На даний момент, ми вже маємо деякі проекти, такі як: «Безбар'єрне середовище» або ж «Універсальний дизайн».

Проект *Безбар'єрне середовище* – це місце безмежних можливостей, де немає місця дискримінації та враховуються потреби кожного²¹, проект *Універсальний дизайн*, в свою чергу – це стратегія, спрямована на те, щоб зробити дизайн та його компоненти однаково доступними або зрозумілими в будь-якому середовищі, продукті, інформації, інформаційних технологіях чи послугах і відповідати всім вимогам використання. Універсальний дизайн потрібен усім, та в першу чергу: дітям у школах, педагогам з інвалідністю, батькам з інвалідністю, пацієнтам у лікарнях, людям з інвалідністю, людям похилого віку ті іншим. Іншими словами, універсальний дизайн важливий не лише для людей з обмеженими можливостями, а й для більшості нашого суспільства.

Ми можемо прийти до висновку, що універсальний дизайн важливий не лише для людей з обмеженими можливостями, а й для більшості нашого суспільства. Водночас не варто забувати, що життя дуже

¹⁹ Порошенко М.А. Інклюзивна освіта : навч. посіб. Київ : ТОВ «Агентство «Україна». 2019. 300 с.

²⁰ Шинкарьова Ж. Толерантність як домінанта соціального партнерства суб'єктів діяльності в умовах інклюзивної освіти. Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. *Педагогічні науки*. № 2 (65), травень 2019. С. 362–367.

²¹ Безбар'єрне середовище. Що це? : стаття. Миколаїв, 2022. URL: <https://blagodatsnenska-gromada.gov.ua> (дата звернення: 11.11.2022).

непередбачуване і у деяких випадках ми можемо стати належними до цієї категорії²².

Планування надання освітніх послуг, організації фізичного середовища, методів та формату навчання, використання існуючих ресурсів спільноти, участь батьків, співпраця з професіоналами для надання спеціалізованих послуг. Усе це стає можливим у постійній взаємодії учнів, викладача та психолога. Завдяки вчителю, який під час навчання вміє створювати ситуації спілкування, в яких діти мають можливість допомогти і помітити присутність інших, їм необхідно зрозуміти, що кожен має право на власну думку²³.

Незважаючи на те, що інклюзивні школи пропонують рівні можливості та сприятливі умови для досягнення повноцінної участі дітей у освіті, їхня ефективна робота потребує спільних зусиль, як від вчителів та співробітників школи, так і від однолітків, батьків та членів сім'ї²⁴.

ВИСНОВКИ

Перспектива включення до процесу гуманізації освіти та практичного втілення цієї ідеї в суспільство нашої країни викликає безліч запитань, пов'язаних із питанням про гуманізм.

Перше, що ми передбачаємо, це особливі вимоги до обладнання існуючих шкільних приміщень та співвідношенні особистого простору для роботи та відпочинку учнів, оскільки багато шкільних приміщень застаріли або раніше не були пристосовані для дітей з особливими освітніми потребами і не підходять для використання в інклюзивній освіті. У багатьох шкільних новобудовах, як правило, на верхніх поверхах немає пандусів та ліфтів, у коридорах відсутні поручні, за допомогою яких діти з ООП можуть перебраться на інший поверх. На дорогах відсутні звукові і світлові сигнали для пересування дітей, що слабо бачать і слабо чують, а в бібліотеках часто відсутні належні джерела інформації (матеріали зі шрифтом Брайля).

²² Іаніро С., Гектор-Мейсон А. Універсальний дизайн для навчання : інформ. лист. CALPRO № 2. Каліфорнія, 2020. 1–9 с. URL: <http://posibnyk.nus.org.ua/theme-4-features-organization-inclusive-educational-environment-principles/> (дата звернення 10.10.2022).

²³ Кушнір Ю.В., Оверчук В.А. Особливості формування толерантного інклюзивного простору у навчальному закладі. *Наукові праці Вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет». Сер.: Педагогіка, психологія і соціологія.* 2018. № 2. С. 63–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npdntu_pps_2018_2_10. (дата звернення 07.10.2022).

²⁴ Федан Я. Інклюзивна освіта як чинник гуманізму в суспільстві. *Інвестиції: практика та досвід. Механізми державного управління.* № 3. 2011. С. 114–115.

До психічних проблем, які належить і які потрібно враховувати – особливості суспільного та педагогічного мислення, стереотипне ставлення до людей з особливими потребами. Насамперед, це суто гуманістичні завдання в рамках інклюзивних практик, які вирішуються в конкретних ситуаціях без вказівки зверху та за допомогою відповідних фахівців.

Наприклад, робота вчителя полягає в тому, щоб дитина відчувала себе рівною своїм здоровим одноліткам, що не завжди відбувається, адже у нас недостатньо фахівців, які готові підвищувати свою кваліфікацію до рівня, щоб якісно надавати освітні послуги під час інклюзивного навчання дітей з ООП. Навчання неможливе без диференційованого та індивідуального підходу. Але чи відшкодовуються вчителям витрати часу, чи є в кожного вчителя така самовідданість і ентузіазм, коли інтереси чужих дітей та сімей стоять нарівні зі своїми власними? Відповідь: не завжди. Саме в цьому основна проблема впровадження інклюзивної освіти, оскільки не всі готові змінювати свої стандарти та стереотипне мислення на більш правильне, гуманніше, не готові проходити безліч курсів, аналізувати інформацію з наукових джерел та виховувати в собі як емпатію, так і толерантність.

Інклюзивна освіта є першим кроком на шляху до визнання дорогоцінної важливості та поваги до індивідуальності кожної дитини, прийняття цієї індивідуальності та унікальності та забезпечення повноцінного та гідного життя в суспільстві. Для пошуку позитивних шляхів розвитку інклюзивної освіти доцільно створення великих освітніх організацій інклюзивного освітнього середовища, спрямованих на успішну соціалізацію дітей з особливими освітніми потребами.

Не є секретом, що освіта визначає рівень розвитку нації, а інтегрована освіта визначає рівень розвитку суспільства, в якому ми живемо. І це рівень підтримки, людяності та толерантності у ставленні один до одного та до людей, які не такі, як ти. Цивілізовані держави світу вважають, що суспільство втрачає, коли губляться певні частини спільності, тому що вони не беруть участь в активному та продуктивному людському житті.

АНОТАЦІЯ

Соціально-педагогічне питання гуманізації загальноосвітнього шкільного освітнього процесу стає пріоритетним для українського суспільства. Актуальність цієї проблеми полягає у суперечності між об'єктивною необхідністю гуманізації інклюзивної освіти та її існуючим становищем, недостатній розвиток теоретичної основи цієї проблеми. Все більшої актуальності набуває проблема створення умов для формування особистості, яка на високих рівнях самосвідомості орієнтована на гуманістичні цінності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базові цінності та переваги інклюзивної освіти. *Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів* : навч-метод. посіб. / За заг. ред. М. А. Порошенко та ін. URL: <https://osnova.com.ua/bazovi-tsinnosti-ta-perevagi-inklyuzivnoi-osviti/> (дата звернення: 17.11.2022).
2. Бахмет М.Ю., Жалдакова Ю.В. Роль гуманізації в інклюзивній освіті. *Система надання освіти дітям з особливими освітніми потребами в умовах сучасного закладу* : зб. за матер. VIII Всеукр. наук.-практич. конф. з міжнар. участю (09 грудня 2020 року, м. Лисичанськ). Лисичанськ, 2020. С. 11–13. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/handle/123456789/6924> (дата звернення: 12.11.2022).
3. Безбар'єрне середовище. Що це? : стаття. Миколаїв, 2022. URL: <https://blagodatsnenska-gromada.gov.ua> (дата звернення: 11.11.2022).
4. Вікіпедія. Комплекс меншовартості. 2022. С. 1–2. URL: <uk.m.wikipedia.org> (дата звернення 09.09.2022).
5. Дегтяренко Т.М. Гуманістичний характер підготовки дітей з порушеннями зору до навчання в початковій школі. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі* : наук.-метод. зб. / За ред. В.І. Бондаря, В.В. Засенка. Вип. 6. Київ, 2005.
6. Іаніро С., Гектор-Мейсон А. Універсальний дизайн для навчання : інформ. лист. CALPRO № 2. Каліфорнія, 2020. 1–9 с. URL: <http://posibnyk.nus.org.ua/theme-4-features-organization-inclusive-educational-environment-principles/> (дата звернення 10.10.2022).
7. Інклюзія в освіті. URL: https://rcpio.ipro.kubg.edu.ua/?page_id=48 (дата звернення 17.11.2019)
8. Карпенко С., Кобилянська Н., Краєвська К. Формування толерантності до осіб з особливими освітніми потребами як умова соціалізації. *Психологічний супровід учасників освітнього процесу в умовах інклюзивної освіти* : конференція. Житомир, 2018. URL: <http://dpsz2018.blogspot.com/2018/12/blog-post22.html> (дата звернення: 14.11.2022).
9. Кузава І.Б. Умови організації інклюзивної освіти дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2013. № 10. С. 148–160. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apnvlp_2013_10_16 (дата звернення: 11.11.2022).
10. Кушнір Ю.В., Оверчук В.А. Особливості формування толерантного інклюзивного простору у навчальному закладі. *Наукові*

праці Вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет». Сер.: Педагогіка, психологія і соціологія. 2018. № 2. С. 63–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npdntu_pps_2018_2_10. (дата звернення 07.10.2022).

11. Леонтєва Т.В. Гуманістичний підхід до організації інклюзивного навчання дітей. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі*. Вип. 58–59 (111–112). Хортиця, 2018. С. 132–140. URL: <http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2018/58-59/19.pdf> (дата звернення: 12.11.2022).

12. Моделі навчання. StudFiles. URL: <https://studfile.net/preview/9688101/page:3/> (дата звернення: 17.11.2022).

13. Освіта без дискримінації. В Україні більше інклюзивних шкіл. ЦГМТК, 2017. Центр громадського моніторингу та контролю. URL: <https://naglyad.org/uk/2017/11/27/osvita-bez-diskriminatsiyi-v-ukrayini-bilshaye-inklyuzivnih-shkil/> (дата звернення: 11.11.2022).

14. Порошенко М.А. Інклюзивна освіта : навч. посіб. Київ : ТОВ «Агентство «Україна». 2019. 300 с.

15. Сайко Х., Островська К. Толерантність до дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивній школі. 2012. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/tolerantnist.pdf> (дата звернення 09.09.2022).

16. Стейсі С. Сутність та зміст поняття «гуманність» та «гуманні відносини»: курс. робота, 2018. URL: <https://ru.essays.club71500.html> (дата звернення: 15.11.2022).

17. Федан Я. Інклюзивна освіта як чинник гуманізму в суспільстві. *Інвестиції: практика та досвід. Механізми державного управління*. № 3. 2011. С. 114–115.

18. Фроленкова Л. Формування толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. Т. 1. № 13 (2017). 2017. С. 433–437.

19. Ходанич Л.П. Інклюзивна освіта у світлі проблем гуманізму. 2022. URL: <https://zakinppo.org.ua/kabineti/oblasnij-resursnij-centr-z-pidtrimki-inkljuzivnoi-osviti/metodichni-materiali/1181-inkljuzivna-osvita-u-svitli-problem-gumanizmu43> (дата звернення: 10.11.2022).

20. Чорна В.Р. Виховання етичного ставлення в учнів інклюзивного класу : дипл. робота. Чернівці, 2021. С. 8–9 URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/educ_2022_216.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 17.11.2022).

21. Шинкарьова Ж. Толерантність як домінанта соціального партнерства суб'єктів діяльності в умовах інклюзивної освіти. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки.* № 2 (65), травень 2019. С. 362–367.

Information about the authors:

Sakunova Yevgenia Romanivna,

orcid.org/0009-0006-7106-699X

Student of Higher Education of the Department

of Special and Inclusive Education

Specialty 016 Special Education

(Oligophrenopedagogy. Speech Therapy)

Sumy State Pedagogical University name after A. S. Makarenko

87, Romenska str., Sumy, 40002, Ukraine

Dehtiarenko Tetiana Mykolaivna,

orcid.org/0000-0001-7153-9706

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Professor at the Department of Special and Inclusive Education

Sumy State Pedagogical University name after A. S. Makarenko

87, Romenska str., Sumy, 40002, Ukraine